

УДК 786.2+37.013.43

## ЗНАЧЕННЯ ТЕМАТИЧНИХ КОНЦЕРТІВ У ВИХОВАННІ ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Осока О.В.

Музична академія України імені Петра Чайковського

У статті дано авторське бачення значення тематичних концертів для виховання інструменталістів у закладах вищої освіти на основі аналізу попереднього досвіду, накопиченого ще в XIX столітті. У якості прикладу приводиться робота таких видатних викладачів, як М. Рубінштейн, С. Танєєв та його учні – С. Рахманінов, М. Метнера. Здійснено класифікацію видів тематичних концертів, розглянуто педагогічні проблеми особистісно-орієнтованого навчання студентів і труднощі в організації проведення цих заходів. Автор доводить, що поєднання різних видів мистецтва у підготовці тематичних концертів сприяє інтелектуальному розвитку студентів, спрямованих на вузьку спеціалізацію.

**Ключові слова:** тематичні концерти, репертуар, фортепіано, педагогічна діяльність, виконавський процес, особистість, творчий пошук.

Динаміка сучасного педагогічного та музично-виконавського процесу вимагає не лише інноваційного пошуку, а й часткового відновлення старих форм, результативність яких була доведена в попередні епохи. На сучасному етапі тематичні концерти стають важливою формою проведення музичних заходів у вищих навчальних закладах, що обумовлено потребою комплексного підходу у вихованні гармонійно розвинутої особистості у сфері мистецтва.

Важливим підґрунтям наукового пошуку з цього питання стали методичні роботи з фортепіанної педагогіки О. Алексєєва, Л. Гінзбург, Г. Нейгауза та праці, зосереджені на музично-виконавському мистецтві – Б. Асаф'єва, С. Бейліна, М. Давидова, О. Маркової, В. Медушевського, В. Москаленка, С. Фейнберга та ін. Важлива увага приділялася принципам та прийомам музичного навчання в класах видатних діячів XIX – XX століть: Б. Берліна, Я. Зака, К. Ігумнова, Ф. Ліста, Г. Нейгауза, В. Разумовської, Н. Рубінштейна, А. Рубінштейна, А. Шнабеля та ін.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених цій проблематиці, недостатньо таких, де б виховання інструменталістів у закладах вищої освіти розглядалось би в контексті організації тематичних концертів. Тому автор статті ставить мету проаналізувати доцільність такої форми організації навчально-виховної діяльності як тематичний концерт і довести її своєчасність для вітчизняної мистецької педагогіки.

Історично відомо, що з 1670 року за ініціативою королівського придворного музиканта Дж. Баністера в Англії почала проводитись концертна робота, котра супроводжувалася надрукованими інформаційними листками з анонсами майбутніх виступів. Ще раніше італійський органіст і клавесиніст Дж. Фрескобальді проводив у Венеції в соборі Св. Павла публічні органні концерти. В Гамбурзі

з 1660 року стали проводитись концерти оркестру «Collegium musicum» під керівництвом М. Векмана. У XVIII столітті, поряд із роботою різноманітних музичних товариств і філармонічних об'єднань, розвивалося салонне музичування. Концертам надавали тематичної спрямованості, із залученням кількох сфер, тобто: художньо-філософської, літературно-музичної та ін. Із плином часу орієнтовані класичні концерти стали доступними для різних верств населення, розширюються їхні просторові координати (театри, концертні зали, сади та парки, готелі та ін.).

Відкриті публічні концерти набули окремої жанрової, стилістичної або композиторської забарвленості: це симфонічні та камерні концерти «Музичної академії» у Львові, квартетні зібрання та камерні музичні ранки у Москві, історичні камерні ранки та історичні концерти Антона Рубінштейна із творів Ф. Шопена, Р. Шумана, Л. Бетховена та ін.

Видатні композитори XIX століття не лише володіли кількома інструментами, а й виступали диригентами, мали потребу вести широку просвітницьку діяльність в якості лекторів, критиків, публіцистів, письменників, пропагандистів маловідомих творів, вели боротьбу з консервативно налаштованими слухачами (так, наприклад, коли виконання 9 симфонії Л. Бетховена у Дрездені було під загрозою зриву, Й. Брамс взяв на себе відповідальну місію зняти з видатного твору «погану репутацію». У стислих, але повних ентузіазму нотатках, він привернув увагу публіки до концерту, скориставшись газетою *Dresdener Anzeiger*. Крім того, було оформлено програму концерту з поясненнями до твору).

У контексті вище сказаного зазначимо, що специфіка предмету «Загальне та спеціалізоване фортепіано» поєднує студентів різних факультетів та потребує від викладача знання різнобічного репертуару орієнтованого на відповідні спеціалізації. У нагоді стає універсаль-

ність фортепіано, з «нейтральністю» фортепіанного звуку (вираз А. Шнабеля), який увіюрав увесь спектр симфонічних тембрів й вокальних інтонацій і зміг відтворити за жанром будь-який музичний твір. «В одному й тому ж регістрі можна грати так тихо й так голосно, як ні на якому іншому інструменті. Труба може голосно сурмити, але не шелестіти, подібно флейті. Фортепіано вміє і те й інше. Воно має найвищі й найнижчі зі застосовуваних звуків. Цінують фортепіано» – писав Феруччо Бузоні в книзі «Про єдність музики» [9, с. 139-140].

Загально визнано, що нове народжується в культурному просторі на межі соціальної, духовної, технологічної галузей, так само, як і «жодна сфера мистецтва (в тому числі і виконавська) не може розвиватися без цілющої взаємодії з іншою» [5, с. 103]. Тому звертання до змістовних концертів, які залучають музику, літературу, живопис, нові комп'ютерні технології, сприяють більш емоційній подачі матеріалу, підсилюють виховний ефект усього дійства, результативні у формуванні світогляду та високих художніх смаків майбутніх виконавців сьогодні має прямий сенс.

Музичні тематичні заходи, що розраховані на студентську аудиторію, типізувати вкрай складно за великою кількістю можливих варіантів висвітлювання обраної теми. Це можуть бути:

- 1) монографічно-ювілейні концерти; 2) концерти з творів певного стилю або жанру; 3) концерти з творів окремих композиторських угруповань; 4) музичні концерти за географічними або часовими ознаками; 5) музичні концерти за гендерним принципом; 6) музичні концерти, де тема обирається за іншим видом мистецтва (літературним джерелом, архітектурою, живописом). 7) концерти з темами філософського характеру (наприклад, ідеї героїзму, патріотизму, самовідданості або твори із зображенням зла, злочинства тощо).

Традиційності набувають концерти-присвяти до ювілеїв видатних викладачів, які виховали не одне творче покоління, де беруть участь не лише музиканти різного віку (студенти та випускники), а й колеги, друзі, співвітчизники, товариші по навчанню.

Тема кожного концерту потребує попередньої багатогранної підготовки з боку викладача, який повинен зважати на індивідуальність кожного студента, підібрати програму, враховуючи не лише технічну, музичну або артистичну складові, а також репертуар, знання якого необхідно в його майбутній роботі. Широкий історичний погляд на фортепіанний репертуар повинен підкріплюватися знанням музики того чи іншого композитора крізь призму твору, що опановується (якщо в класі М. Рубінштейна вивчали оперні транскрипції, то професор вимагав знання вокальних текстів, інструментування даного твору). З метою

розширення кругозору студентів, вказувати не лише на творчу спорідненість та відмінність музичних шкіл або стилів у різних видах мистецтва, а й виявляти незліченні зв'язки між творами в межах творчості окремого композитора, формувати цілісне уявлення про нього (наприклад, Adagio Сьомого квартету Бетховена з 2 частиною «Апасіонати», Сонати Бетховена As-dur op. 110 з Квартетом cis-moll op. 131), при цьому подібні «єднальні ланки» є у Ф. Шуберта, Р. Шумана, С. Рахманінова, М. Равеля і ще багатьох композиторів.

Методи роботи в класі загального фортепіано повинні стикатися з методами роботи у класі композиції щодо систематизування особливостей формотворення сонатних, циклічних, варіаційних творів. У Миколи Григоровича Рубінштейна на першому місці у вивченні нової музики знаходився аналіз музичних форм і елементів музичної мови, як запорука успіху в подальшому виконанні твору (не дарма предмет «Аналіз форм» в Московській консерваторії раніше мав назву «Клас енциклопедії»). Аналогічні принципи роботи над твором були в класах С. Танєєва та його учнів – С. Рахманінова та М. Метнера.

Звичайно, що з усіх можливостей інструменталіста, гра на фортепіано – одна з найважливіших. «Головна складність полягає в необхідності розчленування своєї свідомості для того, щоб вести кілька ліній, які мають зовсім різний характер» [3, с. 30]. Але, це музичне сепарування має зворотній рух у бік об'єднання та одночасної «гармонізації слуху». Крім того, вміти, як режисер, бачити ціле на відстані. Цьому «режисерсько-диригентському» підходу в роботі над твором від початку (в осмисленні часу та його характеру, обраної одиниці руху) – до завершальної стадії (баченні архітектурно-музичної побудови на відстані) має вчити студента викладач фортепіано.

Викладач теж повинен опановувати режисерські здібності організатора. Як головний церемоніймейстер заходу, при складанні програм повинен врахувати різноманітність характеру музики, що робить її сприйняття легшим для слухачів. А також мусить приділити величезну увагу літературній основі та художньому слову тематичного концерту, що й поєднує та скріплює музичні виступи. «Тут постає інша важлива місія, яка б значно доповнювала майстерне виконавство. І ця місія – вербальне спілкування. Справді, сприйняття звукового явища (так визначається музика як культурний феномен) спочатку підлягає теоретизації, роз'ясненню. Це відображає бажання розмістити культурні здобутки країни в музичному всесвіті та визначити напрям подальших інтерпретаційних досліджень у музично-соціальному контексті [1, с. 122].

Звернемо увагу на використання такого важливого ідейно-емоційного засобу виразнос-

ті як аудіо-відеоархівні записи та інсталяції (так, на концерті, присвяченому творчості В. д'Енді, автор статті розшукала виконання ним власних творів, яке засвідчило феєричне володіння фортепіано, дало змогу прослухати його твори у композиторській інтерпретації).

Пошуки нового змісту та оновлення форм проведення тематичних концертів полягає у зверненні до старих традиційних форм і досвіду видатних діячів мистецтва XIX – XX століть. А. Єсіпова, О. Гольденвейзер, Н. Рубінштейн, М. Юдіна рекомендували молодим викладачам не «застрягати» на обмеженому та одноманітному репертуарі. Т.Н. Ніколаєва згадувала: «О.Б. Гольденвейзер намагався розвивати у нас музичну пам'ять і прищеплювати смак до всебічного знання музичної літератури» [3, с. 187]. «Саме він, почав першим відзначати пам'ятні дати композиторів монографічними концертами класу» – писав Л.М. Левінсон [3, с. 180], – влаштовувати кафедральні тематичні цикли концертів (у 1936-1937 навчальному роках О.Б. Гольденвейзер провів цікавий цикл «Розвиток фортепіанної віртуозності» із 5 концертів).

Як викладач класу камерного співу, відома піаністка Марія Юдіна вела безперервні дослідження в просторі малознайомих творів. Вона вважала, що в творчості будь-якого визначного вокального композитора є такі мало виконувані твори в силу: а) цензурних коливань; б) недостатньо високого загальнокультурного рівня загальної маси вокалістів [5, с. 103]. Навіть, беручи до уваги лише камерно-вокальну музику, розумієш, що це майже безкінечне мистецьке коло, де завдяки безлічі внутрішніх взаємозв'язків поєднуються музична та поетична складові. Досвід проведення тематичних концертів М. Юдіної можна використовувати на кафедрі загального фортепіано, особливо у роботі з вокалістами. В одній з секційних доповідей вона пропонувала наступні різновиди концертів:

«а) «Пейзаж» у вокальній музиці – пейзаж можна брати як за порами року, так і за основними елементами природи (море, ліс, степ, цвітіння тощо), або за часовими характеристиками (схема Мікеланджело – «Гробниця Медічі»), або географічними; б) за лінією літературних жанрів – як ті чи інші відображаються у вокальній музиці; в) за лінією окремих найвідоміших поетів; г) дослідити один видатний твір у різних авторів (тема музичних зіставлень, причетних до одного і того ж вірша)» [5, с. 117].

М. Юдіна радила використовувати для тематичних концертів творчість окремих композиторів будь-яких епох, із тих творів, що мало виконувалися, заціпати тематику окремих вокальних шкіл, тематику народної творчості та їхній зв'язок з фольклором. Таким чином, опанувати характерні особливості творчого

мислення різних епох і народів через природне оволодіння виконавськими стилями.

Кожен студент повинен усвідомлювати, що виконавче мистецтво має базуватися на основі візуалізації нотного запису в живі музично-художні образи, і навпаки – музичних думок і почуттів – в нотні символи. А музично-художні образи, в свою чергу, вмщувати різнобічні знання історії, театру, літератури та інших видів мистецтва. С. Ріхтер, працюючи над фугою h-moll № 24 з 1-го тому «Добре темперованого клавіру», ставив перед собою завдання «поєднати в собі сім мистецьких джерел: 1) архітектуру (найважливіше – уміння конструювати, тягнутися вгору); 2) живопис (володіння стилем і всіма стилями); 3) шекспірівський театр («Глобус» – ідеальна модель театру); 4) літературу (проникати в сенс); 5) чорно-біле кіно (бо клаватура чорно-біла); 6) астрономію (всім мати свою підзорну трубу!); 7) Сновидіння (щоб вночі не відключати мозок) [2, с. 23].

Ми маємо постійно вести діалог «композитор-виконавець» на сучасному рівні, знайомлячи студентів із новими творами. Завдяки Київським, Львівським, Одеським, Івано-Франківським, Харківським фестивалям сучасної музики підвищується рівень нашої освіченості. Можливість працювати пліч о пліч із видатними українськими композиторами допомагає поєднувати педагогічний процес та виконавство з сучасною музичною думкою.

Концерти, що відбуваються на кафедрі загального фортепіано, дають можливість опанувати досвіду ансамблевої гри, визначально необхідний у майбутній творчій діяльності.

На жаль, сьогодні приділяється недостатньо уваги такій формі виконання симфонічної, оперної, ансамблевої, кантатно-ораторіальної музики, як «у чотири туки». Ця форма виконавства була поширена в XIX – XX століттях: викладачі (А. Єсіпова, С. Танєєв, Я. Зак та ін.) влаштовували вечори ансамблевої гри у себе вдома, де учні їхніх класів вивчали сонати й тріо Гайдна, Моцарта, Бетховена, Гріга, Рубінштейна; так звані «ріхтерівські вечори», де грали в 4 руки симфонічні та оперні партитури, тріо, квартети тощо.

Останні роки викладачі кафедри загального та спеціалізованого фортепіано Національної музичної академії України імені П. Чайковського постійно проводять тематичні концерти. Так, Ю. Глущенко, С. Глух, Ж. Колодуб, О. Лисенко, Н. Лукашенко, Н. Магомедбекова, Т. Омельченко, Л. Пруднікова, І. Шестеренко, К. Шамаєва багаторазово проводили ювілейно-тематичні концерти класів не лише в Академії, а й поза її межами (музей М. Лисенка, дім-квартира В. Косенка, Український фонд культури, Музей видатних діячів української культури, концертна зала Київського університету ім. Грінченка тощо). На протязі 10 років

у першому семестрі навчального року відбуваються концерти «Ансамбль та акомпанемент» диригентсько-хорового відділу кафедри. За останні роки завдяки Н. Лукашенко проведено концерти студентів із творів українських композиторів: «Українська фортепіанна музика кінця XIX – початку XX століть», до якого увійшли твори Н. Барвінського, В. Задерацького, М. Лисенка та ін.; окремо 3 концерта – з творів М. Скорульского, В. Задерацького та композиторів-сучасників М. Лисенка. Завідувачка кафедри Н. Маго-Медбекова двічі на рік проводить ювілейно-тематичні класні концерти більше двадцяти років поспіль. Варто відмітити й традиційні багаторазові концерти класу О. Лисенко – «Присвята М. Лисенку».

Велику концертну роботу на кафедрі з вокалістами проводила О. Тюріна. Упродовж 5 років проводилися тематичні концерти, присвячені вокальній та інструментальній музиці окремих країн. Чудовий «музичний вінок» сплетено з камерно-вокальних творів під керівництвом К. Фадеевої з назвою «Подих природи». К. Шамаєва за 2016-2017 навчальний рік провела 2 тематичних концерти класу: «Усі на Sch2 та концерт «Не зовсім серйозно» із творів В. Гавриліна, Дж. Гершвіна, І. Гусева, Г. Канчелі, А. Лядова, К. Регера, В.-А. Моцарта, С. Прокоф'єва, М. Римського-Корсакова, М. Сильванського, І. Шамо, Д. Шостаковича, Р. Щедрина, О. Яковчука.

У співавторстві з викладачем кафедри концертмейстерства Світланою Луковською за останні два роки нами проведено чотири тематичних концерти:

- монографічний концерт із творів Венсана д'Енді, французького композитора, дири-

гента, теоретика, засновника Schola cantorum у Парижі;

- концерт «Музичний Париж середини XIX – XX століть» із творів Дебюссі, Массне, Бізе, Франка, Равеля, Шоссона, Деліба, Руньо, Тайфер;

- концерт «Твори В. Шекспіра в музиці композиторів різних країн» з творів М. Балакірева, А. Онеггера, В. Белліні, П. Чайковського, Е. Герман, О. Ніколаї, П. Уорлока, Е. Шоссона, Х. Вольфа, Л. Ардіті, Е. Корнгольда, Ф. Деліуса, Р. Штрауса, В. Шебаліна, Ф. Росса;

- концерт «Сонет в українській вокальній музиці» з творів Ю. Мейтуса, В. Золотухіна, К. Скорохода, А. Кос-Анатольського, Ф. Надєненка, В. Барвінського, Ю. Мейтуса, М. Дремлюги, Б. Лятошинського, Г. Майбороди, В. Губаренка, О. Козаренка, О. Яковчука.

Кожний концерт супроводжувався художнім словом, розповідалося про загальну історію, стильову направленість, невідомих авторів, стисло повідомлялося про літературні сюжети, обов'язково робились переклади творів, що виконувалися іноземними мовами.

Тому, підсумовуючи зазначене вище, підкреслимо, що тематичні концерти допомагають формуванню художнього творчо-музичного мислення у кожного студента, розширюють теоретичні знання, володіння інструментом, навички ансамблевої гри, додають сценічного досвіду. Основна стратегічна мета педагога-піаніста полягає в тому, щоб підвести учня до розуміння музики та її інтерпретації як до відбиття складних процесів внутрішнього життя людини, а усвідомлення духовної сутності виконавства можливо лише тоді, коли ними досягнуто високий рівень музично-естетичного та загального інтелектуального розвитку.

## Список літератури:

1. Аві Ж. Новітня музика у Франції [пер. з фр. Н. М. Набокової] / Ж. Аві // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського [сб. наукових статей]. – 2015 – № 2. – С. 116-123.
2. Борисов Ю. По направленію к Рихтеру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://royallib.com/book/borisov\\_yuriy/po\\_napravleniyu\\_k\\_rihteru.html](http://royallib.com/book/borisov_yuriy/po_napravleniyu_k_rihteru.html).
3. В классе А. Б. Гольденвейзера [сб. статей, сост. Д. Благой, Е. Гольденвейзер]. – М.: Музыка, 1986. – 214 с., нот.
4. Вольф К. Уроки Шнабеля / К. Вольф. – М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2006. – 176 с.
5. Дроздова М. Уроки Юдиной / М. Дроздова. – М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2006. – 222 с., ил.
6. Кулова Е. В фортепианных классах московской консерватории (У истоков одной традиции) / Е. Кулова // Музыкальное исполнительство и педагогика: история и современность: [сб. статей, сост. Т. Гайдамовская]. – М.: Музыка, 1991. – С. 112-129.
7. Уроки Зака [сб. статей, сост. А. Меркулов]. – М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2006. – 212 с., ил.
8. Шамаєва К. І. Митці. Освіта. Час: З архівних джерел. – Житомир: Косенко, 2005. – 136 с.; іл.
9. Busoni F. Von der Einheit der Musik, von Dritteltonen und junger Klassizität, von Bühnen, und Bauten, und anschliessenden Bezirken. Verstreute Aufzeichnungen. Berlin: Max Hesses, 1922. VIII, 376 S.

**Осока Е.В.**

Музыкальная академия Украины им. П. Чайковского

## **ЗНАЧЕНИЕ ТЕМАТИЧЕСКИХ КОНЦЕРТОВ В ВОСПИТАНИИ ИНСТРУМЕНТАЛИСТОВ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

### **Аннотация**

В статье дано авторское видение значение тематических концертов для воспитания инструменталистов в учреждениях высшего образования на основе анализа предыдущего опыта, накопленного еще в XIX веке. В качестве примера приводится работа таких выдающихся преподавателей, как М. Рубинштейн, С. Танеев и его ученики – С. Рахманинов, М. Метнер. Осуществлена классификация видов тематических концертов, рассмотрены педагогические проблемы лично-ориентированного обучения студентов и трудности в организации проведения этих мероприятий. Автор доказывает, что сочетание различных видов искусства в подготовке тематических концертов способствует интеллектуальному развитию студентов, направленных на узкую специализацию.

**Ключевые слова:** тематические концерты, репертуар, фортепиано, педагогическая деятельность, исполнительный процесс, личность, творческий поиск.

**Osoka O.V.**

P.I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine

## **THE IMPORTANCE OF THE THEMATIC CONCERTS IN THE EDUCATION OF THE INSTRUMENTALIST IN THE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

### **Summary**

The article gives the author's vision of the importance of thematic concerts for the education of instrumentalists in the institutions of higher education on the basis of the analysis of previous experience accumulated in the XIX century. The scientist offers as an example the work of such outstanding professors as M. Rubinstein, S. Taneev and his students – S. Rachmaninov, M. Metner. The classification of types of thematic concerts has been carried out, pedagogical problems of personality-oriented education of students and difficulties in organizing these events have been considered. The author proves that the combination of different types of art in the preparation of thematic concerts contributes to the intellectual development of students aimed at narrow specialization.

**Keywords:** thematic concerts, repertoire, piano, pedagogical activity, executive process, personality, creative search.